

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE
ZNANOSTI
akad. god. 2016./17.

Magdalena Kišiček

**Zavičajna zbirka u narodnoj knjižnici na primjeru
Warasdiniensie, zavičajne zbirke Gradske knjižnice i čitaonice
„Metel Ožegović“ Varaždin**

Završni rad

mentorica: dr. sc. Ana Barbarić, izv. prof.

Zagreb, 2017.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. NARODNA KNJIŽNICA	2
3. ZAVIČAJNA ZBIRKA	3
3.1. Definicija zavičajne zbirke.....	5
3.2. Funkcija i zadaci.....	6
3.3. Građa	6
3.4. Nabava	7
3.5. Obrada.....	7
3.6. Zaštita zavičajne zbirke	8
3.7. Stanje u Republici Hrvatskoj	9
4. ZAVIČAJNA ZBIRKA GRADSKE KNJIŽNICE I ČITAONICE „METEL OŽEGOVIĆ“ VARAŽDIN	11
4.1. Povijest Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin	11
4.2. Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin danas.....	14
4.3. Razvoj zavičajne zbirke Warasdiniensie.....	17
4.4. Građa zavičajne zbirke Warasdiniensia.....	17
4.4.1. Teritorijalne granice	17
4.4.2. Sadržaj i vrsta građe	18
4.4.3. Zastupljenost	19
4.4.4. Posebnosti zbirke.....	19
4.4.5. Odabir građe	20
4.4.6. Nabava građe.....	20
4.4.7. Obrada građe	21
4.4.8. Smještaj i zaštita građe	22
5. ZAKLJUČAK	23
Literatura	25
Popis slika	27

SAŽETAK

Rad prikazuje važnost zavičajnih zbirki u narodnim knjižnicama kao čuvarima kulturne baštine ljudi određenog kraja na primjeru zavičajne zbirke Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin – Warasdiniensie. Na početku rada nalazi se kratak osvrt na narodne knjižnice s obzirom na to da su upravo narodne knjižnice te čiji je zadatak prikupljanje i očuvanje zavičajne građe, nakon čega se posvećuje zavičajnim zbirkama unutar narodnih knjižnica. Iznose se definicije zavičajnih zbirki, njihova zadaća, građa koju one obuhvaćaju, nabava, obrada te zaštita iste. Nadalje slijedi kratki opis povijesnog razvoja te današnjeg djelovanja Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin. U zadnjem dijelu rada govori se o zavičajnoj zbirci Warasdiniensiji. U njemu je obrađena povijest nastanka i sadržaj zbirke kao i područje koje zbirka pokriva te nabava, obrada, smještaj, zaštita i čuvanje njezine građe kao bogatog i nezaobilaznog izvora informacija varaždinskog kraja.

KLJUČNE RIJEČI: narodna knjižnica; zavičajna zbirka; Warasdiniensia; Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin

ABSTRACT

This paper shows the importance of the local collections in public libraries on the example of Warasdiniensia - the local collection of the Public library „Metel Ožegović“ Varaždin. At the beginning is a short review about public libraries whose mission is to collect and preserve the local material after which we devote to local collections within the public libraries. There are definitions of local collections, their tasks, the material they cover, as its care and handling. Further follows a brief description of the historical development and today's activities of the Public library "Metel Ožegović" Varaždin. The last part discusses the local collection Warasdiniensia. It covers the history and the development of the collection as well as the area covered by the collection, procurement, processing, storage, care and preservation of its material as the most important source of information for the Varaždin region.

KEY WORDS: public library; local collection; Warasdiniensia; Public library „Metel Ožegović“ Varaždin

1. UVOD

Vođenje zavičajne zbirke jedan je od glavnih zadataka narodnih knjižnica propisanih *Zakonom o knjižnicama* iz 1997. Unatoč tome, sve knjižnice u Republici Hrvatskoj ne vode zavičajnu zbirku no ipak teže njezinu ustrojstvu. Knjižnice aktivno prikupljaju, čuvaju i osiguravaju dostupnost zavičajne zbirke što je svakako veliki korak u očuvanju naše kulturne baštine. Upravo pregledom, istraživanjem i nadopunjavanjem izvora zavičajnih zbirki možemo najbolje upoznati kulturu, povijest i zajednicu određenog kraja ili bolje rečeno - njezinu prošlost i sadašnjost.

Metodologija izrade završnog rada sastojala se od prikupljanja i proučavanja postojeće literature vezane uz temu zavičajnih zbirki, zatim pregleda dokumentiranih zapisa o Knjižnici, razgovora s djelatnicima iste, te naposljetku osobnog uvida u Zavičajnu zbirku Gradske knjižnice i čitaonice Metel Ožegović Varaždin. Završni dio predstavlja izradu samog završnog rada na osnovi prikupljenih podataka.

Završni rad se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu se opisuju definicije narodne knjižnice kao najvećeg osnivača zavičajnih zbirki, a zatim se posvećuje zavičajnim zbirkama unutar narodnih knjižnica. Opisuju se njihove definicije, zadaća, građa, nabava, obrada i zaštita. Nadalje slijedi kratki opis povijesnog razvoja te današnjeg djelovanja Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin čime se dolazi do zavičajne zbirke Warasdiniensije. Unutar obrade zavičajne zbirke govori se o povijesti njezina nastanka te sadržaju i području koje zbirka pokriva. Naposljetku slijedi nabava, obrada, smještaj, zaštita i čuvanje građe zavičajne zbirke Warasdiniensije kao bogatog i nezaobilaznog izvora informacija varaždinskog kraja.

2. NARODNA KNJIŽNICA

Uzimajući u obzir da su upravo narodne knjižnice najveći osnivači zavičajnih zbirki u Republici Hrvatskoj¹, kako bi lakše objasnili značaj zavičajne zbirke prije svega je potrebno pojasniti termin i značaj narodne knjižnice. Narodna knjižnica je u svojoj najširoj definiciji mjesto pristupa znanju i svim informacija, te predstavlja izvor informacija o zavičaju i najužem lokalitetu.²

Prema UNESCO-ovoj klasifikaciji iz 1970-e, narodne knjižnice (engl. public library) su knjižnice koje besplatno ili uz naplatu služe populaciji neke zajednice ili regije. One mogu služiti javnosti ili posebnim kategorijama korisnika kao što su djeca, zatvorenici, zaposlenici ili radnici.³

Autorice IFLA-inih smjernica za narodne knjižnice iz 2011. godine pojam narodne knjižnice određuju kao organizaciju koja osigurava pristup znanju i informacijama pomoću niza izvora i službi, a na raspolaganju je svim članovima zajednice pod istim uvjetima bez obzira na njihov spol, dob, etnicitet, religiju, jezik, invaliditet ili socioekonomski status.⁴

Nadalje, narodne knjižnice su zasnovane lokalno što znači da je njihova glavna uloga sakupljanje, promicanje i čuvanje lokalne kulture i njezine raznolikosti. To se postiže između ostalog i održavanjem zavičajne zbirke.⁵

¹ Tošić Grlač, S. Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice. // Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu, 1(Ožujak 2010), str. 307. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/55005> (07.08.2017.).

² Batur, M.; Barbarić, A. Audiograđa kao dio zavičajne zbirke u narodnoj knjižnici; studija slučaja radijskih emisija Ivana Hermana. // Libellarium : journal for the research of writing, books, and cultural heritage institutions 9, 1(2016), str. 4. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=259043 (05.08.2017.)

³ Recommendation concerning the International Standardization of Library Statistics, 1970. // portal.unesco.org. Dostupno na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13086&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (07.08.2017)

⁴ IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice. 2. hrvatsko izd. (prema drugom izmijenjenom izdanju izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.

⁵ Isto.

3. ZAVIČAJNA ZBIRKA

Riječ zavičaj u užem smislu označava mjesto rođenja, a u širem smislu obuhvaća šire područje određeno administrativnim, povijesnim ili drugim granicama.⁶ Ukratko, zavičaj označava pojedinčev rodni kraj u kojem živi ili je proveo većinu svojeg života. Upravo zbog toga možemo reći i kako se zavičaj smatra dijelom pojedinčeva identiteta. Kako bi pojedinac mogao spoznati svoj identitet odnosno identitet svojeg zavičaja, potrebno je osvjestiti važnost prikupljanja i očuvanja svih izvora zavičajne građe te osnutka zavičajne zbirke. Osnivanje zavičajnih zbirki u narodnim knjižnicama u Hrvatskoj započinje krajem 60-ih te početkom 70-ih godina 20. stoljeća. Iako zavičajne zbirke možemo pronaći u svim baštinskim ustanovama - knjižnicama, arhivima i muzejima one se u cijelom svijetu najčešće osnivaju pri narodnim knjižnicama. Do kraja 2008. godine u Hrvatskoj je bilo 210 narodnih knjižnica s ukupno 147 zavičajnih zbirki.⁷

Uz baštinske ustanove, zavičajne zbirke se nalaze unutar kulturnih ustanova poput škola, kulturnih udruga, pučkih učilišta ili medijskih centara. Ipak, u takvim ustanovama izvori zavičajne zbirke najčešće nisu planski i sustavno sačuvani ili prezentirani čemu pogoduje i nedostatak financijske potpore te nedovoljna zainteresiranost lokalne zajednice za vlastitu kulturu i povijest. Taj se problem očuvanja izvora lokalne kulture može pokušati barem dijelom riješiti kroz osnivanje, organiziranje i vođenje zavičajne zbirke u sklopu narodne knjižnice.⁸

Važnost zavičajnih izvora prepoznala je i IFLA, međunarodna federacija knjižničarskih društava i ustanova, koja je 2002. godine osnovala Sekciju za genealogiju i zavičajnu povijest (The Genealogy and Local History Section - GENLO).⁹ Misija sekcije jest javno zagovaranje zavičajne kulture, odnosno promicanje suradnje između stručnjaka te istraživača genealogije i zavičajne povijesti, knjižnica, arhiva, muzeja te srodnih društava i ustanova.¹⁰

⁶ Zavičajna zbirka. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=66968> (07.08.2017.).

⁷ Tošić Grlač, S. Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice. // Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu, 1(Ožujak 2010), str. 307. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/55005> (07.08.2017.).

⁸ Batur, Monika; Barbarić, Ana. Audiograđa kao dio zavičajne zbirke u narodnoj knjižnici; studija slučaja radijskih emisija Ivana Hermana. // libellarium : journal for the research of writing, books, and cultural heritage institutions 9, 1(2016), str. 4. Dostupno na: <http://www.libellarium.org/index.php/libellarium/article/view/254>

⁹ Isto

¹⁰ About the Genealogy and Local History Section. // IFLA.org. Dostupno na: <https://www.ifla.org/about-genealogy-and-local-history> (07.08.2017.)

Izgradnji zavičajnih zbirke doprinose i odredbe članka 37. *Zakona o knjižnicama*. One govore kako je dužnost svakog nakladnika najkasnije u roku od 30 dana po završetku tiskanja, umnažanja ili proizvodnje dostaviti primjerak građe narodnoj županijskoj matičnoj knjižnici radi stvaranja zavičajne zbirke. Također se navodi da je tiskar s područja jedne županije koji tiska za nakladnika iz druge županije dužan u istom roku dostaviti jedan primjerak matičnoj knjižnici na području županije na kojoj je njegovo sjedište.¹¹

Nadalje, prema članku 6. *Standarda za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj* svaka narodna knjižnica vodi zavičajnu zbirku, te stoga istražuje, skuplja, obrađuje, pohranjuje i daje na korištenje knjižničnu građu o topografiji, povijesnom, gospodarskom i kulturnom razvitku područja na kojemu djeluje, a izrađuje i zavičajnu bibliografiju i središnji katalog. Radi stvaranja županijske zavičajne zbirke županijske matične knjižnice primaju obvezne primjerke izdane na području županije sukladno Zakonu o knjižnicama. Na isti se način u članku 10. zavičajne zbirke navode kao obvezna ustrojbeni jedinica matičnih knjižnica odnosno središnjih narodnih knjižnica. Zavičajna zbirka se spominje i u članku 41. koji govori kako središnja općinska ili gradska narodna knjižnica mora u pravilu imati prostor za primjerice kataloge i informativnu službu ali i za posebne fondove u koje je zavičajna zbirka uz artoteku, multimediju i fonoteku svrstana.¹²

Na kraju, kao pomoć narodnim knjižnicama prilikom ustroja zavičajnih zbirki Komisija za zavičajne zbirke pri Sekciji za narodne knjižnice Hrvatskoga knjižničarskog društva je 2009. godine sastavila *Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu*.¹³

U okviru Hrvatskog knjižničarskog društva djeluje i Komisija za zavičajne zbirke kao savjetodavno tijelo za osnivanje, vođenje, održavanje i razvijanje zavičajnih zbirki u knjižnicama.¹⁴

¹¹ Zakon o knjižnicama. // Narodne novine br. 105/97, 5/98, 104/00, 69/09. Dostupno na: <http://narodnenovine.nn.hr/default.aspx> (05.08.2017.)

¹² Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj // Narodne novine br. 58/99. Dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/> (07.08.2017.)

¹³ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva, 2009. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (04.08.2017.)

¹⁴ Lešić, J. Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013. // Nsk.hr. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Narodne-knji%C5%BEnice.-Posebne-zbirke-1-Zavi%C4%8Dajne-zbirke.pdf> (07.08.2017.)

3.1. Definicija zavičajne zbirke

Zavičajna zbirka je sustavno prikupljena, uređena i obrađena knjižnična građa koja se svojim sadržajem odnosi na zavičaj.¹⁵ Pritom zavičaj može biti samo jedno naselje ili mjesto, a može obuhvatiti i njegovu užu i širu okolinu, ili cijelu regiju. Upravo je određivanje teritorijalnog opsega zbirke vrlo važan faktor prilikom izrade zavičajne zbirke.¹⁶ Ukoliko obuhvaća samo jedno naselje ili mjesto, zavičajna zbirka se prema svojem teritorijalnom opsegu naziva lokalnom ili mjesnom. Primjer mjesne zavičajne zbirke jest Mursiana jer okuplja knjižničnu građu vezanu isključivo za grad Osijek. Nadalje, ako zavičajna zbirka pokriva područje određenog mjesta i njegove šire okoline nazivamo je subregionalnom dok zavičajnu zbirku koja pokriva područje regije (npr. županije) i šire nazivamo regionalnom. Zavičajna zbirka Gradske knjižnice Krapina naziva Krapiniensia tematski obrađuje Krapinu, njenu okolicu i cijelu Krapinsko-zagorsku županiju što je čini regionalnom dok je zavičajna zbirka Gradske knjižnice i čitaonice Vinkovci naziva Cibalia predstavnik subregionalne zavičajne zbirke jer čuva građu koja je na bilo koji način vezana i značajna za Vinkovce, vinkovačko područje i Slavoniju.

Sam izraz zavičajna zbirka (engl. local collection, local studies, local history collection) označava zbirku odabrane, prikupljene, sređene i obrađene građe bilo koje vrste koja se svojim sadržajem odnosi na određeno zemljopisno područje.¹⁷

S druge strane, Pejić smatra kako je zavičajna zbirka (Heimatskunde, local history coll.) posebna zbirka koja skuplja, obrađuje, smješta, čuva i daje na korištenje tiskanu ili na drugi način umnoženu građu o nekom području, publikacije koje su tiskane ili izdane na tom području te građu izdanu bilo gdje u svijetu koju su stvorili ljudi koji su na bilo koji način vezani uz taj kraj.¹⁸

Prema online enciklopediji leksikografskog zavoda Miroslav Krleža zavičajna zbirka jest zbirka knjiga i druge građe čiji se sadržaj odnosi na određenu zemljopisnu, političku, etničku, povijesnu, kulturnu i gosp. sredinu, najčešće na mjesto i/ili pokrajinu u kojoj je smještena knjižnica koja zbirku osniva i izgrađuje. Prema zemljopisnom području koje obuhvaća zbirka može biti lokalna, subregionalna ili regionalna. U zbirci se prikuplja građa na svim medijima,

¹⁵ Isto

¹⁶ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva, 2009. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (04.08.2017.)

¹⁷ Tošić Grlač, S. Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice. // Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu, 1(Ožujak 2010), str.1. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/55005> (07.08.2017.).

¹⁸ Pejić, I. Zavičajna zbirka Narodne knjižnice „Petar Preradović“ Bjelovar // Bjelovar: Prosvjeta, 1996. Str. 9.

nastala ili objavljena na teritoriju koji je definiran kao zavičaj, kao i građa nastala bilo gdje u svijetu koja se na njega odnosi. Strane zavičajne zbirke prikupljaju i osobne/obiteljske dokumente i drugu arhivsku građu vezanu uz privatni život osoba/obitelji u zavičaju, kao izvor za istraživanja kulturne povijesti, genealoška istraživanja i dr.¹⁹

3.2. Funkcija i zadaci

Osnovna zadaća knjižnice jest prikupljanje, obrada, čuvanje i promocija zavičajne građe. Zavičajna zbirka se smatra nacionalnim blagom određene sredine te su knjižnice dužne težiti apsolutnoj cjelovitosti same zbirke. Funkcija zavičajne zbirke jest biti središte informacija svim javnim i kulturnim institucijama. Sva se građa mora temeljito prikupljati kako bi i buduće generacije imale mogućnost proučavanja prošlosti i sadašnjosti određenog kraja.²⁰

3.3. Građa

U građi zavičajne zbirke možemo pronaći sve što je objavljeno (izdano) o zavičaju i njegovim ljudima u RH i svijetu, publikacije građana zavičaja bez obzira na mjesto izdavanja odnosno publikacije koje su objavljene na teritoriju zavičaja. Ipak, uključivanje građe tiskane u zavičaju u zavičajnu zbirku ovisi o pojedinačnoj odluci knjižnice. Knjižnice se mogu odlučiti za jedan od dva pristupa prikupljanja građe. Prvi pristup označava prikupljanje sve građe tiskane u zavičaju neovisno o vremenu tiskanja. Prema drugom pristupu, knjižnice se odlučuju za neprikupljanje građe tiskane nakon 1945. godine jer se upravo građa prije kraja drugog svjetskog rata smatra nacionalnim blagom. Nakon 1945. slijedi komercijalizacija tiskarstva, a postojanje tiskara prestaje biti znakom kulturnog razvitka stoga neke knjižnice odbacuju mjerilo tiskarstva pri odabiru građe.²¹

Nadalje, zavičajna zbirka obuhvaća sve vrste knjižnične građe u svim formatima i na svim medijima. U zavičajnu zbirku ulaze:

1. Tiskane publikacije u koje ubrajamo

a. monografske publikacije koje govore o zavičaju

¹⁹ Zavičajna zbirka. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=66968> (07.08.2017.).

²⁰ Zavičajna zbirka. // Upute za poslovanje narodnih knjižnica / Srna Vuković-Mottl. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 113.

²¹ Tošić Grlač, S., Hebrang Grgić, I. Zavičajne zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama. // Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama : zbornik radova / 7. savjetovanje za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj; uredila Jelica Lešćić. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2011. Str. 53.

- b. monografske publikacije koje sadržajem nisu vezane uz zavičaj
 - c. serijske publikacije (časopisi, novine, godišnjaci)
 - d. sitni tisak
- 2. rukopisnu građu
 - 3. polupublikaciju
 - 4. kartografsku građu
 - 5. note
 - 6. audio, vizualnu i audiovizualnu građu
 - 7. elektroničku građu
 - 8. preformatiranu građu

3.4. Nabava

Prije same nabave građe zavičajne zbirke potrebno je provesti detaljno istraživanje te biti u stalnoj suradnji sa nakladnicima, tiskarama te kulturnim institucijama. U fond zavičajne zbirke ulaze sve publikacije koje su izdane, tiskane ili nastale u zavičaju kao i publikacije koje se svojim sadržajem odnose na zavičaj.

Knjižnice građu za zavičajnu građu mogu nabaviti na 3 načina: kupnjom, zamjenom ili putem darova pojedinaca, udruga, ustanova ili organizacija.²²

Prikupljanje cjelokupne zavičajne građe koja je dostupna na tržištu bez obzira na format i medij osobitost je zavičajne zbirke. Primjerice, upravo je zavičajna zbirka Zagrabiensia jedan od prioriteta u nabavi Gradske knjižnice Zagreb. Naime, za zavičajnu zbirku Zagrabiensiu se uvijek nabavljaju novi naslovi, bez obzira na smanjivanje novčanih sredstava.²³ Ipak, važno je ne opteretiti fond zavičajne zbirke do čega dolazi uslijed nepotrebnog nagomilavanja građe istog sadržaja.

3.5. Obrada

Na isti način na koji se građa netom prije nabave mora detaljno proučiti, prilikom dospijeca nove građe, ista se mora temeljito obraditi. Građa se obrađuje korištenjem računalnih

²² Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva, 2009. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (04.08.2017.)

²³ Nebesny, T.; Švob, M. Izgradnja knjižne zbirke u narodnim knjižnicama // Dzs.unizg.hr. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/nebesny_svob.htm (08.08.2017.).

programa kojih je u Hrvatskoj svega nekoliko. Obrada zavičajne zbirke događa se prema osnovnim smjernicama i principima, tj.: inventarizacijom, klasifikacijom, predmetnom obradom, katalogizacijom i signiranjem.²⁴

3.6. Zaštita zavičajne zbirke

Zaštita knjižnične građe općenito temelji se na *Pravilniku o zaštiti knjižnične građe* Ministarstva kulture Republike Hrvatske (2005) odnosno na članku 45. stavku 1. *Zakona o knjižnicama*. Temeljem tih zakona, Nacionalna i sveučilišna knjižnica je u studenom 2011. godine donijela *Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama* kao svojevrsan sažetak Pravilnika o zaštiti knjižnične građe čije su određene stavke dopunjene i/ili modificirane temeljem prakse, prijedloga i preporuka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu bez značajnog odstupanja od osnovnog teksta Pravilnika. Smjernice uključuju i odredbe o zaštiti baštinske građe u fondovima narodnih / školskih knjižnica, posebice građe iz fondova zavičajnih zbirki, ostavština i privatnih knjižnica koje se smatraju kulturnim dobrom i/ili za koje se predlaže stjecanje statusa kulturnog dobra.²⁵

Baštinska građa u narodnim knjižnicama obuhvaća vrijedne starije primjerke zavičajne građe, ostavštine i privatne zbirke koje darom ulaze u fond zavičajnih zbirki narodnih knjižnica te primjerke druge vrijedne građe u fondu knjižnice. Kao mjeru predostrožnosti, važno je svu građu pregledati, izdvojiti primjerke koje je potrebno restaurirati ili zaštititi i učiniti ih dostupnima mikrofilmiranjem ili digitalizacijom.²⁶

Također, svu zavičajnu građu potrebno je čuvati u njezinom originalnom obliku, dakle ne smiju se poduzimati nikakve radnje poput lijepljenja ili rezanja koje bi tome mogle naštetiti. Građa se treba izdvojiti u posebnu prostoriju, ormar ili police te se ne smije posuđivati ili koristiti izvan knjižnice. Donacije i ostavštine se trebaju čuvati kao cjelina, dok je čuvanje rijetke i vrijedne građe predviđeno u trezorima. Temperatura prostorije u kojoj se građa nalazi

²⁴ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva, 2009. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (08.08.2017.)

²⁵ Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama. // Nsk.hr. Dostupno na: http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/UserFiles_File_z%C5%A1tita2-21.pdf (07.08.2017.).

²⁶ Isto.

treba iznositi 16 do 18 stupnjeva C, a relativna vlaga zraka 50-70%. Za građu posebne vrste potrebno je osigurati druge primjerene uvjete.²⁷

Između ostalog nužno je i stalno provjetravanje prostorija, odnosno redovito čišćenje. Zavičajna građa ne smije biti izložena izravnom utjecaju sunčevih zraka, te se preporuča čuvanje u prostorijama sa zatamnjenim staklima, roletama ili zastorima.

Na kraju, knjižničnu građu treba redovito pregledavati radi utvrđivanja mehaničkih ili drugih oštećenja. Ukoliko je građa oštećena potrebno je zaštititi je kartonskim koricama ili ju restaurirati.²⁸

3.7. Stanje u Republici Hrvatskoj

Iako se zavičajne zbirke od 1999. u čl. 10. *Standarda* navode kao obvezna ustrojbeni jedinica matičnih knjižnica / središnjih narodnih knjižnica pravo stanje u Republici Hrvatskoj je drugačije. Čak 14 godina nakon donošenja zakona, 2013. godine u 15 županija (ili 71,4%) djeluju knjižnice koje nemaju zavičajnu zbirku. Radi se o 30 knjižnica (ili 14,7%) od ukupno 203 knjižnice za koje se zaprimaju podaci o poslovanju i uslugama. Fond zavičajnih zbirki iznosio je ukupno 135.333 sv. knjiga, dok je fond ostale građe bio 22.836 jedinica što čini ukupno 158. 169 sv. / jedinica građe. Najveći broj sv. knjiga (23,642) i jedinica građe (5,622) imala je Splitsko-dalmatinska županija, dok je mjesto s najmanjim brojem sv. knjiga (1,346) zauzela Virovitičko-podravska županija. Broj jedinica ostale građe u zavičajnim zbirkama je u svim županijama malen, što ne čudi s obzirom na to da su u 121 (ili 69,9%) od 173 knjižnice koje imaju zavičajnu zbirku, fond zavičajne zbirke činile isključivo knjige. Najmanji broj jedinica ostale građe imala je Požeško-slavonsko županija (6).²⁹

Da se stanje o ustrojbzi zavičajne zbirke nije promijenilo ni danas svjedoče statistički podaci o narodnim knjižnicama. Razlog tome možemo prepisati financijskim nedostacima ili pak nepostojanju prostora i stručnih kadrova. Unatoč tome, knjižnice teže osnivanju zavičajnih zbirki, a one koje ih već imaju, svakodnevno rade na njezinu održavanju i proširenju. Posljedično tome, ukupan fond zavičajnih zbirki u svim županijama Republike Hrvatske

²⁷ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva, 2009. Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (08.08.2017.)

²⁸ Isto.

²⁹ Leščić, J. Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013. // Nsk.hr. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Narodne-knji%C5%BEnice.-Posebne-zbirke-1-Zavi%C4%8Dajne-zbirke.pdf> (07.08.2017.)

svakodnevno se povećava, a prema najnovijim statističkim podacima ukupni broj svezaka knjige iznosi 202.431, odnosno 24.974 jedinica ostale građe što znači da je ukupan fond od 2013. godine povećan za 69,6%. Splitsko-dalmatinska županija i dalje je na prvom mjestu s najvećim brojem svezaka knjiga zavičajnih zbirki (15.611) odnosno najvećim brojem jedinica ostale građe (5.700) dok najmanji broj svezaka knjiga (1.828) ali i jedinica ostale građe (172) zavičajnih zbirki ima Virovitičko-podravska županija.³⁰

³⁰ Statistički podaci o narodnim knjižnicama u 2015. // Nsk.hr. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2017/03/Statisti%C4%8Dki-podaci-o-narodnim-knji%C5%BEicama-u-2015.pdf> (17.08.2017.).

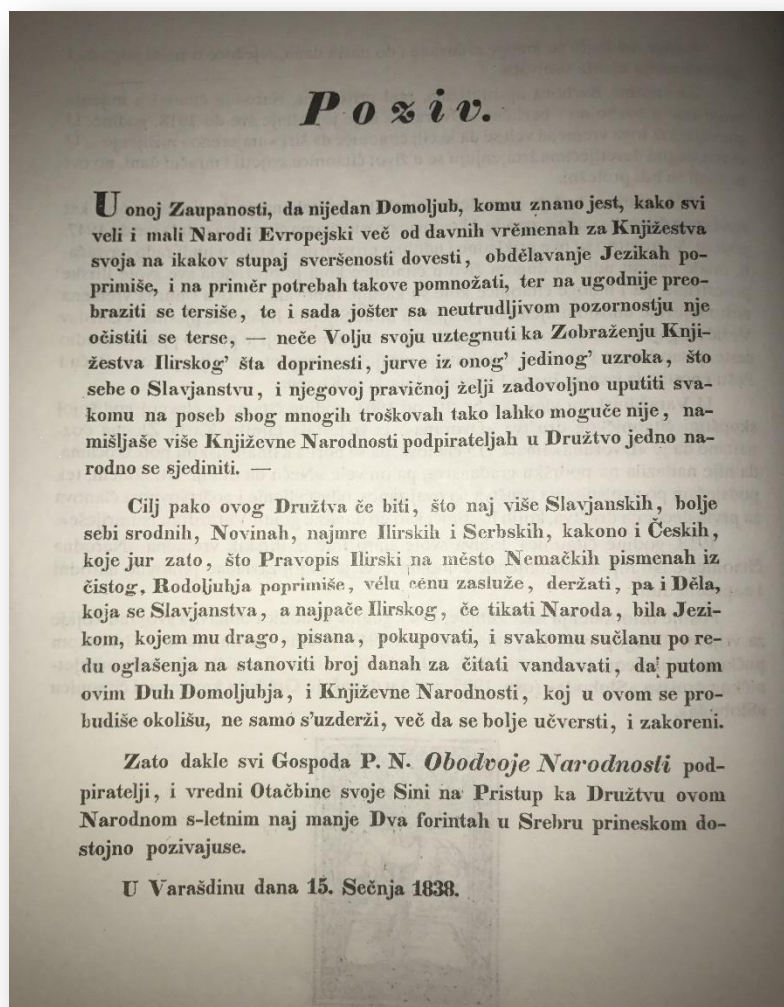
4. ZAVIČAJNA ZBIRKA GRADSKE KNJIŽNICE I ČITAONICE „METEL OŽEGOVIĆ“ VARAŽDIN

Zavičajna zbirka Warasdiniensia samostalna je cjelina bibliotečne građe Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin osnovane 1838. godine. Osim što nosi ime svojeg utemeljitelja, Metela Ožegovića, Knjižnici s ponosom pripada i titula prve Ilirske čitaonice – najznačajnijeg informacijskog, kulturnog i obrazovnog središta tog doba. Iako Gradska knjižnica nikad u povijesti nije zatvorila vrata svojim korisnicima, njezina opstojnost je često bila ugrožena, a njeno ime nekoliko puta promijenjeno. Njezina zavičajna zbirka Warasdiniensia nastala je u relativno kratkom vremenu intenzivnim radom svojih djelatnika od 1969. do 1974. godine. Otad se građa aktivno prikuplja, sređuje, obrađuje i čuva. Posljedično tome, fond zbirke neprestano raste pa je tako od početnih 1.000 sv. danas u zbirci smješteno preko 7.939 jedinica građe. Unatoč velikom obujmu posla, danas brigu o zavičajnoj zbirci uz ostale knjižnične usluge vodi samo jedna djelatnica.

4.1. Povijest Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin

Povijest Gradske knjižnice i čitaonice vodi nas sve do 19. stoljeća, u vrijeme Ilirskog preporoda. Varaždin je zbog svojeg povoljnog prometno-geografskog smještaja uz Zagreb zauzimao mjesto najvećeg urbanog središta sjeverne Hrvatske, a od 1767. do 1777. i glavnog grada Hrvatske. Upravo u to doba doživljava i kulturno-gospodarski uzlet ali i narodonosno buđenje. Stoga ne čudi da je bio omiljeno mjesto okupljanja intelektualne elite poput Ivana Kukuljevića, Janka Draškovića i Ljudevita Gaja, glavnih zagovaratelja ilirskog pokreta. Uz njih je pristao i Metel Ožegović, tada veliki bilježnik Varaždinske županije čije ime knjižnica danas nosi. On 15. siječnja 1838. godine upućuje *Poziv* za osnivanje *Društva narodnog* (Slika 1) čiji je cilj promicanje hrvatskog jezika i književnosti te da se „...putom ovim Duh Domoljublja, i književne Narodnosti, koj u ovom se probudiše okolišu, ne samo s'uzderži, već da se bolje učversti, i zakoreni.“³¹

³¹ Fotokopija Poziva za osnivanje čitaonice u Varaždinu od 15. siječnja 1838. godine. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 6.

Slika 1. Fotokopija Poziva za osnivanje čitaonice u Varaždinu od 15. siječnja 1838. godine. Izvor: Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995. Str. 6. (15.08.2017.)

Taj poziv zapravo označava utemeljenje prve ilirske čitaonice u Hrvatskoj odnosno prve narodne knjižnice u Hrvatskoj. Tako utemeljena Ilirska čitaonica nalazila se u palači Herzer na Franjevačkom trgu 6. U preporodnom narodnom duhu je djelovala sve do 11. siječnja 1843. godine kada je zabranjeno ilirsko ime, a naziv knjižnice promijenjen u Narodnu čitaonicu. Zanimljivo je kako se ime Ilirske čitaonice u osnivačkim dokumentima uopće ne spominje. Razlog tome jest da su čitaonice bile pod stalnom prismotrom vlasti koja nije dozvoljavala umiješanost politike u takve ustanove. Upravo je zbog toga za vrijeme Bachova apsolutizma mnogim čitaonicama obustavljen rad, a 1847. godine, Narodna knjižnica postaje

„Dvorana“.³² Preporodni narodni duh zamijenjen je razvijanjem „umjerenog“ mišljenja i uglavnom zabavnim djelatnostima, pa tako korisnici „Dvorane“ njezine prostorije koriste primjerice za igranje šaha i biljara. Razdoblje od 1848. do 1918. smatra se najtežim u povijesti čitaonice o čemu svjedoči i broj članova (62) 1871. godine. Ukratko, opstojnost rada čitaonice bila je više nego ugrožena. Tome je doprinijelo i novosnovano čitaoničko društvo njemačke orijentacije naziva „Kasino“. Čitaonica „Kasino“ bila je smještena u novoizgrađenoj zgradi kazališta, a glavni je cilj njezina utemeljenja bio obustaviti aktivno i javno djelovanje „Dvorane“. Unatoč naporima tuđinaca da unište prvu ilirsku čitaonicu, aktivnosti članova „Dvorane“ sve su više jačale. Na kraju, 1877. čitaonica „Kasino“ prihvaća sve uvjete koje je za ujedinjenje postavila „Dvorana“ te nastaje novo, ujedinjeno društvo naziva „Dvorana“.³³

Napokon, 1918. dolazi do ponovnog buđenja narodnog duha u čitaonici, te ona mijenja naziv u „Narodnu čitaonicu“. Ponovna promjena naziva Čitaonice u „Hrvatska čitaonica“ događa se 1939. kao znak prilagođavanja promijenjenim političkim prilikama. Sljedeće ratne godine poremetile su već pogoršane uvjete rada, s obzirom na to da su prostorije Čitaonice bile stavljene na raspolaganje vojsci.

Nakon svršetka rata Hrvatska čitaonica svoja vrata otvara 1. prosinca 1947. kao novouređena knjižnica. Te je godine došlo do spajanja knjižne imovine predratne Gradske knjižnice, Hrvatske čitaonice i knjižnice Radničkog kulturno-umjetničkog društva „Sloboda“, a naziv knjižnice mijenja se u Gradska knjižnica i čitaonica „Sloboda“ Varaždin.³⁴ Tako ostaje sve do jeseni 1990. godine kada je održan znanstveni kolokvij posvećen 100. obljetnici smrti Metela Ožegovića (1814.-1890.). Učesnici skupa predložili su da Gradska knjižnica nosi ime svog osnivača - Metela Ožegovića, što je provedeno 1991. godine i ostalo nepromijenjeno do danas.³⁵

³² Kraš, M. Neki momenti iz djelovanja Ilirske čitaonice. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 11.

³³ Rogić, M. Ilirska čitaonica od 1848. do 1918. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 30.

³⁴ Biščan, D. Gradska pučka knjižnica 1919.-1947. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 47.

³⁵ Kraš, M. Gradska knjižnica Varaždin od 1947. do 2007. godine. // Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 19(2008), str.188. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=53963 (21.08.2017.)

4.2. Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin danas

Prema Statutu ustanove, danas je rad Gradske knjižnice i čitaonice organiziran u sljedećim odjelima:

1. *Odjel za odrasle*

Odjel za odrasle korisnike organiziran je zajedno sa čitaonicom dnevnog tiska i studijskom čitaonicom s bogatom referentnom zbirkom te spremišta na tri nivoa, te službom za nabavu i obradu knjižnične građe i katalogima. Središnji je odjel Gradske knjižnice smješten na Trgu slobode 8a, odnosno zgradi HNK-a u Varaždinu. Namijenjen je učenicima srednjih škola, studentima te svim odraslim osobama. Ovdje se nalazi najveći dio fonda organiziran u desetak zbirki. U ulaznom dijelu je čitaonica dnevnog i tjednog tiska u kojoj su i najnoviji brojevi različitih časopisa. Sam odjel radi cjelodnevno, u dvije smjene, (subotama jednokratno), sa četiri djelatnika u smjeni, odnosno 66 sati tjedno. Na računalnoj obradi knjižne i neknjižne građe rade dva djelatnika, a djelatnici iz službe za nabavu i obradu knjižne i neknjižne građe uključeni su i u uslugu rada s korisnicima knjižnice.

Slika 2. Gradska knjižnica i čitaonica "Metel Ožegović" Varaždin, Odjel za odrasle - prizemlje zgrade Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu, Trg slobode 8a. Izvor: autorska fotografija

2. *Odjel za djecu*

Odjel za djecu se od svojeg osnutka 1958. godine nalazi u prostoru vile Bedeković u ulici Augusta Cesarca 10. Namijenjen je djeci osnovnoškolskog uzrasta, ali i djeci predškolske dobi te bebama za koje se organiziraju igraonice dva puta tjedno. Odabrani fond knjižnične građe nalazi se na različitim medijima, a primjeren je najmlađim korisnicima kao i njihovim

roditeljima. Odjel za djecu je jednako kao i odjel za odrasle otvoren cjelodnevno, a zaposlena 4 djelatnika rade u dvije smjene. Osim dostupnosti korisnicima, njihova zaduženja su poslovi nabave, obrade, te razni edukativni, kreativni i zabavni programi koje se odvijaju tijekom cijele godine. Tako je, tijekom 2016. godine, održana 61 igraonica za predškolsku djecu sa 518 polaznika odnosno odvijalo se ukupno 253 programa u kojima je sudjelovalo 8.266 najmlađih korisnika Odjela za djecu. Organizirane su društvene igre, susreti s piscima, likovne igraonice te besplatno učenje engleskog i francuskog jezika koje je u 110 školskih sati polazilo 1.409 najmlađih članova.³⁶

3. *Odjel za mlade*

4. *Odjel za stranu literaturu*

Odjel za mlade i *Odjel za stranu literaturu* su najnoviji odjeli koji su s radom započeli 15. studenog 2007. Sami odjeli smješteni su u prostorijama vile Bedeković. Za razliku od odjela za odrasle te odjela za djecu, njihovo radno vrijeme je jednokratno, a za svaki odjel je zadužen po 1 zaposleni djelatnik. Korisnicima je na raspolaganju i 7 suvremenih računala s pristupom internetu namijenjenih srednjoškolskoj i studentskoj populaciji za izradu stručnih, seminarskih i diplomskih radova. Od 2013. godine Odjel za mlade zahvaljujući donaciji američkog veleposlanstva Republici Hrvatskoj posjeduje i e-čitač Kindle čime je korisnicima omogućeno čitanje e-knjiga.

³⁶ Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin. Izvješće o radu i poslovanju Gradske knjižnice i čitaonice "Metel Ožegović" Varaždin za 2016. godinu. 2017. // knjiznica-vz.hr. Dostupno na: <http://knjiznica-vz.hr/images/stories/izvjesce16.pdf> (10.08.2017.)

Slika 3. Vila Bedeković u ulici Augusta Cesarca 10. Izvor: autorska fotografija

5. Ogranak Banfica

Ogranak Banfica otvoren je 2002. u rubnom gradskom naselju u Ulici Nikole Tesle 20. On je namijenjen korisnicima svih dobnih skupina, a knjižnični fond čine igračke, slikovnice, popularna beletristika za sve uzraste, obvezna osnovnoškolska i srednjoškolska lektira, popularna stručna literatura i publicistika, referentna građa te odabrani naslovi dnevnih i tjednih novina i revija. U prostorijama knjižnice se povremeno organiziraju razni kulturološki programi.

Nadalje, Knjižnica danas obavlja funkciju matične ustanove za sve narodne i školske knjižnice u Varaždinskoj županiji sukladno Zakonu o knjižnicama (Narodne novine br. 105/1997, 8/1998, 104/2000) i Pravilniku o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (Narodne novine br. 43/ 2001), a djelatnosti funkcije matične ustanove obavlja u okviru *Matične službe i planiranja razvitka*. Cilj matične službe jest unaprjeđenje knjižnične djelatnosti narodnih i školskih knjižnica u Varaždinskoj županiji, a sam rad obavlja jedna djelatnica uz materijalnu potporu Ministarstva kulture RH. Knjižnica sadrži i tajništvo u kojem se obavljaju opći i zajednički poslovi, računovodstveni poslovi te poslovi održavanja prostorija. Poslove administracije i računovodstva izvršavaju 1,5 djelatnika, a održavanja i čišćenja prostora na tri dislocirane lokacije obavljaju 2 djelatnice. U knjižnici je zaposleno ukupno 22 djelatnika, a funkciju ravnatelja knjižnice već devetu godinu obnaša diplomirani knjižničar Mario Šoštarić.

Krajem 2016. godine, u fondu Gradske knjižnice nalazilo se 263.358 jedinica, dok sa zbirka književnika Z. Milkovića, G. Krkleca, B. Županića i prof. M. Zuberu ukupno stanje iznosi 274.560 jedinica knjižne i neknjižne građe. U odnosu na 2015. godinu fond je povećan za 2,8%. Knjižnica uspješno zadržava broj svojih korisnika čemu prije svega pridonosi kvalitetna nabavna politika knjižne i neknjižne građe koja je usmjerena stvarnim zahtjevima korisnika Gradske knjižnice. U 2016. g. usluge knjižnice koristilo je 10.397 korisnika odnosno 22% stanovnika grada Varaždina čime je premašen prosjek za narodne knjižnice u RH koji iznosi 11%.³⁷

4.3. Razvoj zavičajne zbirke Warasdiniensie

Osnutak zavičajne zbirke Warasdiniensie vezan je uz obilježavanje 130. godišnjice Ilirske čitaonice. Upravo su te 1968. godine, djelatnici knjižnice počeli posvećivati veću pažnju istraživanju i prezentiranju knjižnične građe o sredini u kojoj djeluje te o kulturnoj tradiciji i interesima građana. Te se godine osniva samostalna zbirka Ilirskih knjiga te zavičajna zbirka čiji je naziv „*Warasdiniensia*“ usvojen je prema podlistku prof. I. Milčetića st. u časopisu Vijenac, po uzoru na latinske nazive već оформljenih zavičajnih zbirki poput *Ragusine* i *Zagrabiensie*. Iako je broj uputstava i literature o zavičajnim zbirkama bio neznatan, djelatnici Knjižnice spremno su se upustili u izazov оформljenja zbirke temeljem isključivo vlastitog znanja i iskustva. Sistematska obrada građe zavičajne zbirke započela je 1969. godine, nakon izrade sheme internog, abecednog i stručnog kataloga. S obzirom na to da je Knjižnica kontinuirano nabavljala i čuvala građu, djelatnici su raspolagali s više od 1.000 sv. jedinica. Čitav fond zbirke kao i osnovni fond knjižnice obrađeni su u kratkom periodu - do 1974. godine, a najveći izvor zavičajnih informacija pronađen je u izdanjima JAZU.³⁸

4.4. Građa zavičajne zbirke Warasdiniensia

4.4.1. Teritorijalne granice

Teritorijalne granice zavičajne zbirke tijekom povijesti nisu bile jasno određene te su se nekoliko puta mijenjale. U početku formiranja, zavičajna zbirka je bila regionalnog karaktera te je obuhvaćala dio Hrvatskog zagorja, Međimurje i Podravinu. To se mijenja pojavom

³⁷ Isto.

³⁸ Kraš, M. Warasdiniensia – Zavičajna zbirka Gradske knjižnice i čitaonice „Sloboda“ Varaždin. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 65.

Zajednica općina od 1974. do 1990. kada u zbirku ulaze područja današnje Varaždinske i Međimurske županije odnosno općine Čakovec, Ivanec, Ludbreg, Novi Marof i Varaždin. Uvođenjem županija 1990. godine, Knjižnica Čakovec počinje s ustrojem vlastite zavičajne zbirke *Mursiane* za područje Međimurske županije čime je teritorijalno područje Warasдиниensie konačno suženo. Od tada središnja županijska knjižnica - Gradska knjižnica i čitaonica Varaždin prikuplja zavičajnu građu za sva područja svoje županije (22 općine i 6 gradova) kao što je propisano i člankom 37. *Zakona o knjižnicama* unatoč tome što narodne knjižnice u Novom Marofu, Ludbregu i Ivancu imaju vlastite zavičajne zbirke.³⁹

4.4.2. Sadržaj i vrsta građe

Zavičajnom građom se smatraju sva djela

- tiskana na Varaždinskom području do 1945. godine
- čiji se sadržaj odnosi na područje Varaždinske županije neovisno o jeziku, mediju i mjestu objavljivanja
- autora koji su uz Varaždinsko područje vezani rođenjem ili djelovanjem te autori koji su jedan period svojeg života proveli na tom području te ostavili izniman trag

Sukladno članku 38. *Zakona o knjižnicama* fond zbirke čine:

- a. monografske publikacije
- b. serijske publikacije
- c. kartografska građa (planovi mjesta, zemljopisne karte)
- d. polupublikacije (planovi i izvješća o radu, materijali sa sjednica...)
- e. sitni tisak ili efemerna građa (plakati, letci, cjenici...)
- f. slikovna građa (razglednice, fotografije, reprodukcije, likovna djela)
- g. muzikalije (notni zapisi)
- h. zvučna građa
- i. audiovizualna građa
- j. elektronička građa
- k. rukopisi
- l. preformatirana građa (fotokopije, mikrofilmovi).

³⁹ Štimac, J. Narodne knjižnice u Varaždinskoj županiji. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 2017.

Iznimno se uvrštava i građa s posebnim žigom, ex. librisom, posvetom i sl.

4.4.3. Zastupljenost

Prema knjižničnom sustavu Metelwin, u Warasdiniensiji je danas ukupno 7.938 jedinica građe od kojih je 5.176 knjiga, 432 serijske publikacije, 143 jedinice AV građe te 108 jedinica elektroničke građe. 2.079 jedinica građe nije svrstano ni u jednu kategoriju. S obzirom na to da je u Warasdiniensiji najslabije zastupljena zvučna, audiovizualna i elektronička građa trebalo bi izraditi posebne kriterije za nabavu te preispitati mogućnosti pohrane građe takve vrste.

4.4.4. Posebnosti zbirke

Najstarija zavičajna knjiga je Postilla Antuna Vramca iz 1586., a u zavičajnoj zbirci se čuva njezino reprint izdanje iz 1990. godine. Najstariji originalni primjerci knjiga sežu u 18. stoljeće, a neki od poznatijih su Gazophylacium Ivana Belostenca iz 1740., te knjige Jurja Branjuge, Fortunata Švagela, Ivana Muliha... Temeljem fonda zavičajne zbirke može se pratiti i tiskarska produkcija Trattnera, Sangille, Platzera, Stiflera, a sačuvana su i brojni rukopisi poput *Pjesmarice Narodnih Pjesmah Tome Klepać(a)*, *Orgulara Vidovečkog* iz 1852. godine u kojoj su stihovi Tome Blažeka i Ljudevita Vukotinovića. Osim navedene građe, zbirka obiluje i djelima brojnih zavičajnih autora značajnih po kulturnom doprinosu poput Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Vatroslava Jagića, Miroslava Šicela i brojnih drugih. Kao prevoditelje važno je spomenuti nekadašnje gimnazijske profesore Antuna Rožića, Ferdu Pažura te Kolomana Raca. Zavičajna knjiga *Varaždin* autora Željka Štrleka najmanja je jedinica građe zavičajne zbirke veličine samo 3 cm. Posebita je po svojim ručno rađenim reljefnim motivima graviranim na jasenovom furniru sa zaštitnom kutijom od staklenog poklopca.

Grafička građa u koju ubrajamo razglednice, ilustrirane dopisnice i fotografije također zauzima važno mjesto u zavičajnoj zbirci. Razglednice su se intenzivnije počele prikupljati 2008. godine otkada se fond povećao s jednog na čak dvadeset albuma po 2.000 razglednica. Razglednice su po albumima razvrstane prema abecednom redu mjesta, a dijele se prema starosti u dva niza – one tiskane do kraja Drugog svjetskog rata ulažu se u jedan niz, a novije u drugi. Najstarija razglednica Varaždina je iz 1898. godine. Osim razglednica, po albumima je razvrstan veliki broj ilustriranih dopisnica i čestitki koje su dodatno zaštićene plastičnim folijama. Fotografije se čuvaju u zasebnim albumima kao što je to zamislio njihov nekadašnji vlasnik.

Slika 4. Najstarija razglednica Varaždina iz 1898. godine. Izvor:

http://library.foi.hr/razglednice/index.php?page=detalji&id=10&iz=1&iv=10&godina=1898&id_raz=00120
(27.08.2017.)

4.4.5. Odabir građe

Prilikom odabira zavičajne građe posebno se vodi briga o očuvanju one vrste građe koja se ne nabavlja za nijednu drugu knjižnicu. Takva građa mora biti u originalu ili presnimljena. Također, Knjižnica se odlučila za drugi pristup prikupljanja građe pa se tako u fond zbirke uvrštava građa tiskana do 1945. godine. Kasnije nastala građa je zastupljena samo na popisima za određenu godinu. Nadalje, u fond zbirke se uvrštavaju školski listovi, tvornički listovi te AV građa koja uključuje dijapozitive, filmove, kasete, razglednice, fotografije, rukopisi, likovna djela, isjecci iz novina, planovi, karte i atlasi. S druge strane, u fond zbirke se ne uvrštavaju zaključci sa sjednica i slični materijali kao ni građa prezentirana na znanstvenim i drugim skupovima, izuzev građe koja je sadržajno vezana uz zavičaj ili ako je savjetovanje, predavanje i dr. dio godišnjeg knjižničnog programa.

4.4.6. Nabava građe

Građa za Warasдиниensiju se nabavlja kupnjom, darom, zamjenom i putem obveznog primjerka. Iako je nabava zavičajne građe putem obveznog primjerka određena Zakonom o

knjižnicama, brojni nakladnici nisu upoznati ili namjerno krše propisani zakon, pa je Knjižnica učestalo primorana slati molbe i upozorenja. Kao primjer darovatelja važno je spomenuti nekadašnjeg bibliotekara Dražena Budišu koji je darovao kutiju zavičajnih kataložnih zapisa nastalih u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Također, prilikom nabave veoma je važno voditi računa o nepotrebnom opterećenju fonda zbirke stoga knjižnica one knjige koje su izašle u više izdanja, nabavlja samo u onom izdanju koje se razlikuje od prethodnog npr. koja je prošireno ili na drugom jeziku.

Tijekom protekle 2016. godine Gradska knjižnica je planirala ostvariti nabavu od 7.500 novih knjiga i građe zavičajnog sadržaja, a ukupno je nabavila 9.968 sv. knjiga i časopisa i 471 jedinica elektroničke građe (CD-ROM-a, DVD-a, CD-a i Blue-ray-a).⁴⁰

4.4.7. Obrada građe

Sva knjižnična građa se klasificira prema međunarodnom klasifikacijskom sustavu UDK (Univerzalna decimalna klasifikacija) odnosno katalogizira prema *Pravilniku i priručniku za izradbu abecednih kataloga* Eve Verone. Na početku formiranja zbirke, klasifikacija je bila simbolična, najčešće svedena na dvije decimale prema UDK tablicama, a samo jedna decimala korištena je kod formiranja signature. Knjižnica je sadržavala abecedni i stručni katalog, dok su se matični (abecedni) i mjesni katalozi izrađivali prema potrebi. Oznaka *Var* ispred klasifikacijske oznake u signaturi na kataložnim zapisima i naljepnicama na poledini knjiga, oduvijek je određivala građu zavičajne zbirke. Postepeno povećanje zbirke iziskivalo je novu reklasifikaciju usklađenu s klasifikacijom i signiranjem osnovnog fonda pa je tako 1995. uvedena računalna obrada zavičajne građe. Kao predložak za računalnu obradu korišten je mjesni katalog prema kojem su se radile korekcije i u drugim katalozima. Klasični katalozi su se izrađivali usporedo s računalnim no u posljednje vrijeme vode se samo interni – matični i mjesni.

Građa se u zavičajni fond uvrštava prema kriterijima različite važnosti:

- I. Primarni - odnose se na sadržaj djela
- II. Sekundarni – vezani uz autorovo rođenje
- III. Tercijarni – vezani uz školovanje, djelovanje ili posljednje počivalište

⁴⁰ Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin. Izvješće o radu i poslovanju Gradske knjižnice i čitaonice "Metel Ožegović" Varaždin za 2016. godinu. 2017. // knjiznica-vz.hr. Dostupno na: <http://knjiznica-vz.hr/images/stories/izvjesce16.pdf> (10.08.2017.)

Iako još nije zaživjelo u praksi, djelatnici knjižnice teže da se u skoroj budućnosti prilikom obrade fonda primarna i sekundarna građa označava na odgovarajući način.

4.4.8. Smještaj i zaštita građe

Zavičajna građa je izdvojena iz općeg fonda, a nalazi se unutar Odjela za odrasle u prizemlju zgrade Hrvatskog narodnog kazališta. Zbog manjka prostora, nije objedinjena u jednoj prostoriji već se jedan dio fonda nalazi u tajništvu, a drugi dio u spremištu čime zadovoljava kriterij zatvorenog pristupa. U tajništvu je zbirka smještena u staklenim ormarima, dok se u spremištu nalazi na prenapučenim policama stoga se trenutno radi na njihovom premještanju. Posebna vrsta građe poput plakata se odlaže u tvrde omotnice dok se različiti formati grafičke građe koji se ne mogu uložiti u plastične umetke prilagođene veličini albuma, čuvaju u posebnim mapama. Iako zavičajnu građu nije moguće posuđivati, korisnici imaju mogućnost njezina istraživanja unutar prostorija knjižnice.

Zbog već spomenute prenapučenosti ne samo zavičajnog fonda već i cjelokupnog fonda knjižnice, u kolovozu 2016. prijavljen je projekt izgradnje kompleksa Gradske knjižnice u prostorijama vile Oršić no projekt još uvijek nije realiziran. U međuvremenu je s ciljem rasterećenja prostora u kojima se odvija redovna djelatnost, knjižnici dodijeljen prostor u bivšoj vojarni "Ivan Drašković" u Varaždinu čime se barem nakratko osigurao normalan i funkcionalan rad knjižnice do završetka projekta izgradnje nove zgrade knjižnice.

Slika 5. Dio fonda zavičajne zbirke smješten u tajništvu knjižnice. Izvor: autorska fotografija

Zaštita zavičajne građe vrši se i postupcima mikrofilmiranja i digitalizacije. Mikrofilmirano je oko 550 naslova, i to zaslugom Varaždinske banke koja je donirala dva mikročitača. Digitalizacija je započela u suradnji s tvrtkom Mikrocop, a eksperimentalno su digitalizirane zavičajne novine *Varaždinske novosti* (1929.-1941.) i *Varaždinske vijesti* (1945.-1961.). S digitalizacijom se intenzivnije krenulo 2008. godine kada su digitalizirane zavičajne novine u razdoblju od 1848. do 1997. godine. Nakon digitalizacije novina započela je digitalizacija razglednica te zavičajnih knjiga i brošura tiskanih do 1945. godine čime je digitalizirano više od 400 naslova i oko 500 najstarijih razglednica. Digitalizirana građa zavičajne zbirke dostupna je na mrežnim stranicama Knjižnice i na portalu Ministarstva kulture RH – digitalizirana hrvatska zavičajna kulturna baština. Knjižnica teži digitalizirati i rukopisnu građu kako bi se zaštitili barem najstariji zapisnici preteča današnje Gradske knjižnice – *Zapisnik čitaoničkog Društva „Dvorana“* i *Knjiga zapisnika „Narodne čitaonice“*.⁴¹

5. ZAKLJUČAK

Zavičajna zbirka jest jedna od najvažnijih sastavnica narodnih knjižnica. Njezin je cilj prije svega prikupljanje, obrada, čuvanje i promocija zavičajne građe. Iako u Republici Hrvatskoj postoji zakonska odredba prema kojoj bi svaka narodna knjižnica trebala sadržavati zavičajnu zbirku, pravo stanje je drugačije. To se prije svega može prepisati nedostatku stručnih kadrova

⁴¹ Isto.

ali i financijskih sredstava. Unatoč tome u Hrvatskoj postoje brojne narodne knjižnice koje se mogu pohvaliti dugogodišnjom tradicijom prikupljanja i očuvanja zavičajne građe. Među njima je i zavičajna zbirka Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin koja je svoju zavičajnu zbirku naziva Warasдиниensia ustrojila 1968. godine. Zbirka obuhvaća građu sve vrste, od čega je najviše zastupljena knjižna, a najslabije zvučna, audiovizualna i elektronička građa. Danas broji oko 8.000 jedinica građe tiskane u Varaždinu, djela o Varaždinu i njegovoj regiji odnosno djela autora koji su po svojem rođenju ili radu vezani uz Varaždin što je čini najvećim nacionalnim blagom Varaždinskog kraja.

Jedini problem zavičajne zbirke koji se tiče i čitavog fonda Gradske knjižnice jest nedostatak adekvatnog prostora za pohranu knjižnične građe. Zavičajna zbirka nije objedinjena već se nalazi u dvjema različitim prostorijama, a dio općeg fonda knjižnice se premješta prema potrebi. Ipak, Gradska knjižnica je započela s realizacijom projekta izgradnje nove zgrade knjižnice čime će Knjižnica dobiti dovoljno prostora za pohranu te prezentaciju Warasдиниensie. Uz to, knjižnica od 2008. godine aktivno digitalizira zavičajnu građu čime se štiti građa ali i omogućuje otvoreni pristup zavičajnoj građi svim zainteresiranim korisnicima. Na kraju zaključujemo kako je Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ pravi primjer informacijskog i kulturnog središta, svjesnog važnosti izvora podataka o životu, povijesti, geografiji i kulturi lokalne zajednice koju odražava putem zavičajne zbirke Warasдиниensie. Stoga je s pravom možemo nazivati čuvaricom nacionalne kulturne baštine ljudi Varaždinskog kraja.

Literatura

1. About the Genealogy and Local History Section. // IFLA.org. Dostupno na: <https://www.ifla.org/about-genealogy-and-local-history> (07.08.2017.).
2. Batur, M.; Barbarić, A. Audiograđa kao dio zavičajne zbirke u narodnoj knjižnici; studija slučaja radijskih emisija Ivana Hermana. // Libellarium : journal for the research of writing, books, and cultural heritage institutions 9, 1(2016), str. 1-30. Dostupno na: <http://www.libellarium.org/index.php/libellarium/article/view/254> (05.08.2017.).
3. Bišćan, D. Gradska pučka knjižnica 1919.-1947. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 37-48.
4. Bišćan, D. Narodna čitaonica – Hrvatska čitaonica. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 49-56.
5. Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin. Izvješće o radu i poslovanju Gradske knjižnice i čitaonice "Metel Ožegović" Varaždin za 2016. godinu. 2017. // knjiznica-vz.hr. Dostupno na: <http://knjiznica-vz.hr/images/stories/izvjesce16.pdf> (10.08.2017.).
6. Gradska knjižnica i čitaonica Metel Ožegović - Varaždin. Dostupno na: <http://knjiznica-vz.hr/> (10.08.2017.).
7. IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice. 2. hrvatsko izd. (prema drugom izmijenjenom izdanju izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.
8. Kraš, M. Gradska knjižnica Varaždin od 1947. do 2007. godine. // Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 19(2008), str.175-195. Dostupno na:
9. Kraš, M. Warasdiniensia – Zavičajna zbirka Gradske knjižnice i čitaonice „Sloboda“ Varaždin. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 63-67.
10. Lešćić, J. Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013. // Nsk.hr. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Narodne-knji%C5%BEnice.-Posebne-zbirke-1-Zavi%C4%8Dajne-zbirke.pdf> (07.08.2017.).
11. Pejić, I. Zavičajna zbirka Narodne knjižnice „Petar Preradović“ Bjelovar // Bjelovar: Prosvjeta, 1996.
12. Poslovanje i usluge narodnih knjižnica RH u godini 2014., 2015. // Nsk.hr. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Poslovanje-i-usluge-narodnih-knji--nica-RH-u-2014.-----analize-i-komentari-voditelja---upanijskih-mati--nih-slu--bi.pdf> (07.08.2017.).
13. Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva, 2009. (04.08.2017.).
14. Recommendation concerning the International Standardization of Library Statistics. (1970). Dostupno na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13086&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (07.08.2017.).

15. Rogić, M. Ilirska čitaonica od 1848. do 1918. // Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995.Str. 30.
16. Statistički podaci o narodnim knjižnicama u 2015. // Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2017/03/Statisti%C4%8Dki-podaci-o-narodnim-knji%C5%BEnicama-u-2015.pdf> (17.08.2017.).
17. Stipanov, J. Povijest knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj. Zagreb : Školska knjiga, 2015.
18. Štimac, J. Narodne knjižnice u Varaždinskoj županiji. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 2017.
19. Tošić Grlač, S. Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice. // Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu, 1(Ožujak 2010), str. 307-314. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/55005> (07.08.2017.).
20. Tošić Grlač, S., Hebrang Grgić, I. Zavičajne zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama. // Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama : zbornik radova / 7. savjetovanje za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj; uredila Jelica Leščić. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2011. Str. 51-64.
21. Zakon o knjižnicama Republike Hrvatske. Narodne novine 105/1997.
22. Zavičajna zbirka. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=66968> (07.08.2017.).
23. Zavičajna zbirka. // Upute za poslovanje narodnih knjižnica / Srna Vuković-Mottl. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 113-120.

Popis slika

Slika 1. Fotokopija Poziva za osnivanje čitaonice u Varaždinu od 15. siječnja 1838. godine. Izvor: Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“ Varaždin / Marijan Kraš. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin, 1995. Str. 6. (15.08.2017.)	12
Slika 2. Gradska knjižnica i čitaonica "Metel Ožegović" Varaždin, Odjel za odrasle - prizemlje zgrade Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu, Trg slobode 8a. Izvor: autorska fotografija.....	14
Slika 3. Vila Bedeković u ulici Augusta Cesarca 10. Izvor: autorska fotografija.....	16
Slika 4. Najstarija razglednica Varaždina iz 1898. godine. Izvor: http://library.foi.hr/razglednice/index.php?page=detalji&id=10&iz=1&iv=10&godina=1898&id_raz=00120 (27.08.2017.)	20
Slika 5. Dio fonda zavičajne zbirke smješten u tajništvu knjižnice. Izvor: autorska fotografija	23